

Nr 24.

Ankom till Riksdagens kansli den 15 april 1913 kl. 3 e. m.

Utlåtande i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående fri rätts hjälp åt mindre jordinnehavare i mål rörande vattenuppdämning m. m.

Närvarande: herrar Widén, Lindhagen, af Ekenstam, Söderbergh, Stårner,* Gezelius, Alexanderson, greve Lagerbjelke, greve Spens, Dahl, Pettersson i Södertälje, Jansson i Edsbäcken, Lindqvist i Stockholm,* Olsson i See, Holmdahl och Johansson i Mellbyn.*

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Uti en inom Andra kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, nr 200, hava herrar *Carl Jansson* i Edsbäcken, *L. J. Carlsson* i Frosterud och *Nils Helger* hemställt, »att Riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes snarast möjligt låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till lagbestämmelser i syfte att bereda fri rättshjälp och sakkunnigt biträde åt mindre jordinnehavare i mål, som emot sådana anhängiggöras eller i vilka de eljest hava del, såsom vattens uppdämning, expropriation för industriella anläggningar, kraftstationer, elektriska kraftledningar eller dylikt.»

Till stöd för denna hemställan hava motionärerna anförut följande:

»I våra dagar göra sig strävandena att på olika områden skydda *Motionen.* de svaga och betryckta allt mera gällande. Denna medkänsla har t. o. m. nått ned ända till den lägste i samhället: brottslingen,

som inför allmän domstol åtalas för ett visst begånget lagbrott och tager sig då uttryck i, att samhället utan ersättning ställer rättegångsbiträde till hans förfogande för att han åtminstone skall kunna undgå det straff eller den straffskärpning, som möjligen på grund av okunnighet eller bristande tillgång på juridiskt bildat rättegångsbiträde annars hade kunnat drabba honom. Och erkännas måste, att det är en mycket vacker grundtanke i detta samhällets handlingssätt, att ej ens lämna den grövste brottsling utan rättsbiträde. Men låtom oss tänka efter om icke detta innebär en paradox gentemot de fria laglydige medborgare, som på grund av okunnighet eller fattigdom gentemot en överlägsen part stå fullkomligt makt- och rättslösa. Ty vi veta ju, att vår tids rättvisa mången gång hänger på den ena eller andra partens kännedom om lagar eller författningar, på den utveckling av sin talan, som parterna inför rätten kunna åstadkomma.

Vi syfta på de många fall, där det förekommer, att mindre jordbrukare ofta till stort antal *utan eget förvållande* bliva indragna i processer, som icke blott för dem själva, utan även för stat och samhälle kan ha de mest ödesdigra följder, därest de, på grund av bristande insikter eller medellöshet, ej kunna bevaka sin rätt eller ordentligt utveckla sin talan.

Ett flagrant exempel för dagen må här anföras. I sydöstra Värmland, delvis gränsande till och belägen inom Närke och Västergötland ligger sjön Skagern — en sjö med tio mils omkrets. Där ha strandägarna, så gott som *alla* småbrukare med små hemmanslotter, under många år kämpat en förtvivlad kamp med det mycket omtalade kraftaktiebolaget Gullspång—Munkfors. Senast för en vecka sedan visste tidningarna landet runt att berätta om ett ganska stormigt möte i Kristinehamn inför Konungens befallningshavande, där flera hundra strandägare själva och genom ombud gävo sin harm över bolagets tilltänkta åtgärd tillkänna.

Målet har en lång förhistoria. Det har redan i många år pågått vid under- och överdomstolar, ja, såväl häradsrätt som hovrätt ha till och med redan bifallit bolagets ansökan att få höja sjön och mer eller mindre dränka 475 jordbruk omkring densamma. I sista stund har bolaget mött motstånd i högsta domstolen, som för ej länge sedan lagt frågans avgörande i Kungl. Maj:ts händer. När detta sorgligt beryktade vattenrättsmål först förekom, gjorde småbrukarne vid Skagern — inom den valkrets vi själva tillhöra —

de mest förtvivlade försök att försvara sin torva utan anlitan-
de av rättshjälp. När de slutligen insågo, att de ej ensamma kunde fram-
ställa sina rättsanspråk med den kraft och skärpa, som gentemot
av bolaget anlidade Sveriges skickligaste advokater och sakkunnige
vore av nöden, sökte de engagera advokat, men antingen stötte de
här på personer, som ej ägde nödig sakkunskap, eller ock finga de
»nej» på grund av bristande medel att betala en sådan. När de
slutligen — trots redan havda stora ekonomiska uppoffringar — och
sedan målet vunnits av bolaget i såväl häradsrätt som hovrätt, kommo
under fund med, att enda utvägen till en för dem lycklig utgång i
målet vore anlitan- det av en på området skicklig jurist, funno de
en sådan, som var villig att åtaga sig deras viktiga angelägenhet
och som slutligen nog även genom sin om förmåga och skicklighet
vittnande utredning av frågan inför högsta domstolen bidragit till
de för dem något ljusare utsikter, som genom högsta domstolens
beslut yppat sig. Man kan knappt tänka sig, vilka ekonomiska
uppoffringar detta kostat dem. 99 av 100 av dessa strandägare äro
i avsaknad av annan förmögenhet än den de äga i sin lilla hem-
manslott, som oftast ej uppgår till mera än ett dussintals tunnland.
Deras gårdar äro dessutom ofta mer eller mindre in-tecknade och
de ha att betala dryga räntor därå. Den lilla jordlappen ger emel-
lertid en nöd- torftig bärgning för dem och deras familjer, de önska
ej mera, ty det är ett förnöjsamt och arbetsamt folk. Vad skall
en sådan liten jordbrukare ta sig till, om han utan förskyllan över-
falles av ett kapitalstarkt och mäktigt bolag?

Allrahelst om han — som i Gullspångsstriden varit fallet —
berövats det stöd, som kapitalstarkare större strandägare annars
kanske skulle kunna giva. (Ty här är att märka, att Gullspångs-
bolaget noga sett till, att alla stora jordägare, från vilka det kunnat
vänta något motstånd, med rundliga summor förmåtts göra upp i
godo). Ja, han har ingen annan utväg än att gripa till lånevägen,
för att med nog styrka kunna föra sin talan mot den mäktiga mot-
parten. Vid Skagern till exempel har detta sorgliga mål kostat de
små jordägarne tusentals kronor, vilket för dem måste vara mycket
kännbart. För att få ihop dessa medel har man måst tillgripa den
åtgärden att antingen belåna sina hemman eller ock taga lån mot
borgen hos bankerna. Och man kan mycket väl göra sig en före-
ställning om deras små ekonomiska omständigheter, om man be-
tänker, att ett lån i bank åt vederhäftig person å endast 300 kronor

erfordrat en borgen av tre till fyra småbrukare. På detta sätt ha de, den ene efter den andre, fått skuldsätta sig och ändå ej — märk väl — kunnat skaffa sig det försvar inför rätta, som de hade kunnat fått, därest de hade haft råd att genom så kallad sakkunnig låta från sin sida utreda frågan. Bolaget däremot — med sina stora resurser — har kunnat anskaffa en mängd juridiska och sakkunnigas uttalande i frågan med tillstyrkande av bolagets ansökan, oaktat — såsom vid mötet i Kristinehamn även påpekades — dessa i många fall innehålla de mest stridiga uppgifter. Nu är här att märka, att det ej blott gäller några tusentals småbrukares lagliga besittningsrätt till den torva de från fädren ärvt och brukat, ej en strid för den lagenliga och rättmätiga rätt till dessa små jordbruk, som väl ingen förr kunnat bestrida dem, och som väl ingen borde kunna förneka, utan det gäller någonting mera, något vidsträcktare, vida viktigare: bevarandet av en självständig småbrukarestam åt landet och orten, det gäller i ett mål som detta att bevaka de från statens sida sedda oerhört stora ideella värden, som här sättas på spel, det gäller en fråga av den allra största sociala betydelse och vikt. Stat och samhälle ha här oerhörda intressen att bevaka, ty det är väl ej meningen, att saken så ensidigt skall betraktas från den juridiska sidan, att alla de allmän-mänskliga och ideella värden och samhällsliga intressen, som sättas på spel, helt förgätas och staten sedan — samtidigt som dess strävan går ut på att skaffa utkomstmöjligheter och bereda hem för så många småbrukare som möjligt inom Sveriges landamären — skall få se en befolkning, som släktled efter släktled verkat och levat ostörd på samma fläck, draga bort från den kär vordna torvan, kanske i hundratal emigrera eller avflytta från orten — på grund av att ett bolag tillåtits att dränka deras jord och jaga dem bort därifrån för att sedan låta samhället dragas med konsekvenserna av detta upprörande tillvägagångssätt.

Nu skulle någon kanske kunna invända, att strandägarne ju ha utsikter att få tillbaka de utgifter de haft i målet. Men — det ha de föga eller ingen utsikt till. Ty de ha ej haft förstånd att begära det, eller ock har en stor del av rättegångskostnaderna tillkommit sedan tiden för yrkandens ingivande till högsta domstolen försuttits. De ha därför föga annan utsikt än att själva dyrt få vidkännas vad de nedlagt på en process, som de *själva ej ha minsta skuld till*.

Vi vilja ej vidare orda om detta mål, dess förhistoria, dess

behandling vid domstolen med alla dess många detaljer, utan med det anförda velat påvisa, huru svårt det är, ja, rent av omöjligt för mindre bemedlade att med tillräcklig skärpa låta representera sig och försvara sin rätt inför en mängd av de mest framstående jurister, sakkunniga och experter på alla områden, som exempelvis ett mäktigt bolag kunnat bestå sig med. 475 jordbrukares, på praktik och erfarenhet grundade uttalanden gå härvidlag i kvav, gentemot de skäl och uttalanden, som framställas av *en* så kallad sakkunnig.»

I motionens syfte hava herrar *J. P. Igel, Alfred Persson* i Björnsbyholm, *Albert Mossberg, Julius Söderbom* och *Gust. Olson* i Torsby förklarar sig instämma.

På rättslivets område har den moderna samhällsutvecklingen övat en vittgående och betydelsefull inverkan. Ej minst den ständigt ökade ekonomiska samfärdseln i dess olika former och industriens alltfört växande betydelse hava medfört nya och ofta invecklade rättsförhållanden, som under äldre tider saknat motsvarighet. Strävandet till lagstiftningens anpassning efter de nya behoven har på snart sagt alla rättsområden skapat nya normer, delvis såsom utbyggnader på den gamla allmänna lagens grund, men ock i stor utsträckning utanför dess ram. Den enkelhet, som i gångna tider präglade rättslivet, och den lagens folkliga karaktär, som gjorde dess innehåll lätt tillgängligt för en var, hava icke kunnat bestå under de nutida samfundsförhållandena med deras alltmer omfattande lagstiftning. För den enskilde samhällsmedlemmen erhåller den förändring, som sålunda inträtt, sin väsentligaste betydelse, då han har att på rättslig väg söka hävda något sitt intresse. Under det att förut medborgarne i stor utsträckning kunde till följd av förekommande rättstvisters enkla beskaffenhet själva utan biträde utföra sin talan, ställas numera vida större krav på parterna och deras förmåga att i rättegången framföra de synpunkter och skäl, som bliva bestämmande för tvistens utgång. Utsikten till framgång blir därför i många fall för parten beroende av den sakkunskap och insikt, varmed hans talan utföres. Då dessa egenskaper givetvis i allmänhet icke stå parten själv till buds, hänvisas han att söka dem hos

*Utskottets
yttrande.*

för uppgiften särskilt rustade personer, juridiskt eller tekniskt utbildade biträden. I de flesta länders rättegångsväsen har också sakkörarinstitutionen erhållit en allt större betydelse, visserligen något växlande efter det processuella förfarandets olika beskaffenhet, men överallt ingående såsom ett led i rättegångsväsendets anordning. I vårt land har däremot sakkörarverksamheten städse utövats såsom ett fritt yrke utan någon som helst rättslig reglering. På grund härav ankommer det hos oss helt och hållet på den enskilda parten själv att skaffa sig stödet av ett rättsbildat biträde, och han lämnas därvid fullkomligt utan ledning av några i lag eller eljest givna föreskrifter eller anordningar. Om han skall få det ofta nödvändiga stödet av ett dylikt biträde beror alltså dels på hans egen insikt om behovet av sådant samt hans förmåga att anskaffa det och bestrida därmed förbundna kostnader, dels också på tillgången av lämpliga och skickliga personer, som kunna vara villiga att åtaga sig ett dylikt uppdrag. Saknar parten insikt om sagda behov eller förmåga att skaffa sig en på antytt sätt kvalificerad medhjälpare, går han därmed också ofta i saknad av möjligheten att i rättegången förebringa den utredning, som kan vara för målets utgång avgörande.

Den olikhet i samhällsmedlemmarnas rättsliga läge, som sålunda i angivna hänseende betingas av deras ekonomiska eller sociala ställning, måste uppenbarligen betraktas såsom ett allvarligt missförhållande. I de fall, som här avses, kan grundsatsen om allas likhet inför lagen näppeligen sägas vara i verkligheten genomförd. Då staten såsom rättssamhälle har till uppgift att åt alla sina medlemmar bereda samma rättsskydd, bör härav följa, att dess verksamhet för detta syftemåls uppnående även kommer att omfatta åtgärder till åstadkommande därav, att rättshjälp eller åtminstone tillfälle att erhålla sådan lämnas de medborgare, vilka utan detta stöd sakna förmågan att hävda sin rättsliga ställning och vare sig av bristande insikt eller otillräckliga ekonomiska resurser förhindras att själva förskaffa sig de förmåner i detta avseende, som stå andra, bättre utrustade medborgare till buds.

Om det alltså för staten i dess nämnda egenskap icke kan vara likgiltigt, att någon dess medborgare oförskyllt utsättes för rättsförlust, måste det uppenbarligen i ännu högre grad anses vara ett samhällsintresse av trängande vikt att förhindra, det grupper, större eller mindre, av medborgare i för dem vitala intressen ställas inför utsikten att icke med erforderlig styrka kunna göra sin rätt gäl-

lande. Det spørsmål, å vilket förevarande motion velat rikta upp märksamheten, synes fördenskill utskottet förtjäna ett allvarligt och noggrant överbäggande.

I den modernare utländska lagstiftningen har åt nu föreliggande fråga ägnats ett vida större beaktande, än som hittills kommit densamma till del i vårt land. Såsom ovan antytts, äger sakförareinstitutionens användning ett nära sammanhang med rättegångsförfarandets allmänna grunder. I de länder, vilkas civilprocess behärskas av muntlighets- och omedelbarhetsprinciperna, är sakförarståndet i regel en av staten autoriserad institution under offentlig kontroll och med i lag bestämt verksamhetsområde. I vissa länder gäller i större eller mindre utsträckning sakförartvång, d. v. s. skyldighet för parterna att i rättegången låta sig företrädas av rättskunniga ställföreträdare. Utan att i detta sammanhang må närmare beröras, vilka fördelar och olägenheter, som äro förenade med detta system, torde dock böra framhållas, att därigenom varje part äger garanti att för utförande av sin talan kunna påräkna en kompetent sakförare. I de länder, där för mindre betydande mål finnes infört ett särskilt förfarande (»bagatellförfarande»), är dock part berättigad att i mål av denna beskaffenhet själv utföra sin talan.

Åtskilliga nyare processlagar hava jämväl upptagit särskilda bestämmelser om fri rättshjälp. Sålunda har i den *tyska* »Civilprozessordnung» av år 1877 stadgats, att part, som icke utan saknad av vad till hans och hans familjs nödtorftiga uppehälle erfordras kan vidkännas de med en rättegång förenade kostnaderna, är berättigad till fri rättshjälp (»Armenrecht»), såvitt hans talan icke anses vara ohemul eller sakna all utsikt att kunna vinna bifall. Den rättshjälp, som sålunda lämnas parten, innefattar icke allenast befrielse från alla med rättegången förenade avgifter samt från skyldighet att ställa säkerhet för rättegångskostnad, utan jämväl i de mål, där parten har skyldighet att låta sin talan utföras av rättskunnig sakförare, att sådant biträde kostnadsfritt ställes till hans förfogande. Befrielsen från ifrågavarande kostnader är emellertid allenast preliminär, i det att part, som vunnit dylik befrielse, sedermera kan förpliktas återgälda kostnaderna, om detta kan ske utan att han eller hans familj då kommer att sakna nödigt underhåll. Prövning av frågan, huruvida »Armenrecht» bör medgivas, tillkommer den domstol, som har att handlägga målet. — I *Danmark* gäller enligt den nya rättegångsförfattningen (Lov om Rettens Pleje den 26 mars 1909) i huvudsak

med de tyska likartade bestämmelser. »Fri process» åtnjutes emellertid även av den, som i följd av utgifterna för processen skulle komma att sakna medel till fortsatt utövning av näring eller yrke. Såsom villkor för beviljande av denna förmån stadgas tillika, att efter de upplysningar, som kunna erhållas om målets beskaffenhet, det skall kunna antagas, att parten har »rimelig Grund» för sin talan. Rätten till fri process avser befrielse ej blott från erläggandet av de egentliga rättegångsavgifterna och därmed likartade utlagor, utan även från gäldande av ersättning åt vittnen, synemän och sakkunniga, vilka utgifter bestridas av allmänna medel. Om biträde av rättsbildad saksförare ej prövas vara för målets utförande onödigt eller icke av parten påkallas, meddelas jämväl förordnande för saksförare att utan kostnad för parten utföra dennes talan. De saksförare, som vid varje särskild domstol hava att utföra dylika processer, utses till lämpligt antal av justitieministern, varefter åt någon bland dessa sålunda utsedda domstolens ordförande utfärdar förordnande för varje särskilt mål, där fri process beviljats. Bestämmanderätt i sistnämnda hänseende tillkommer i fråga om mål vid underrätt i Köpenhamn överpresidenten och i övriga delar av landet vederbörande amtman, samt beträffande mål, som äro anhängiga vid Landsret eller Höiesteret, justitieministern. Medgivandet av fri process kan återkallas, när förutsättningarna därför visas antingen icke hava förelegat eller ock senare upphört. Däremot saknas bestämmelse om skyldighet för part att efter senare inträdd förbättring i förmögenhetsvillkor återgälda processomkostnaderna. — I Norge medgives fri process utan hänsyn till partens förmögenhetsställning i sådana mål, som angå något statens eller en offentlig stiftelses direkta intresse, såsom exempelvis tvist om offentlig egendom eller angående utförande av vissa ämbetsåtgärder. Angående fri process på grund av fattigdom hava utförliga bestämmelser upptagits i det sedan den 21 december 1907 föreliggande »Udkast til lov om rettergangsmaaden i tvistemaal», vilka bestämmelser i allt väsentligt torde överensstämma med den i Norge nu tillämpade praxis i detta avseende. Enligt förslaget kan »fri rettergang» helt eller delvis medgivas den, som »ikke uden føleligt savn for eget eller familjes nødtorftige underhold kan avse de med førelsen af en retssag forbundne udgifter». Denna rättshjälp omfattar befrielse från alla avgifter till det allmänna i anledning av rättegången samt ersättning till vittnen och sakkunniga eller offentliga ämbetsmän, som med

målet taga befattning, ävensom arvode till sakförare i de mål, där part skall företrädas av sådan eller där efter omständigheterna i målet anlåtande av sakförare finnes böra äga rum. Part erhåller därjämte gottgörelse av allmänna medel för personlig inställelse, då domstolen funnit sådan av nöden. Beslut om beviljande av fri process meddelas av domstolens ordförande. Ansökning om fri process kan utan hänsyn till partens behov förvägras, när partens talan »findes aabenbart ugrundet eller haablös eller er af ringe betydning for ham, eller hvor han har vist sig uvillig til rimelig ordning». Till förekommande av allt för dryga kostnader för det allmänna har domstolen tillagts befogenhet att från den medgivna befrielsen helt eller delvis undantaga processhandlingar, som finnas vara uppenbart onödiga eller företagna på onödigt kostsamt sätt. Särskilt åligger det domstolen att tillse, att icke på det allmännas bekostnad onödigt antal vittnen höras eller i övrigt annan bevisning föres angående samma faktum. Medgivandet av fri process skall upphöra, om förutsättningarna därför ej längre äro för handen, eller om det ådagalägges, att medgivandet lämnats på grund av falska uppgifter. Part kan även förpliktas att gottgöra staten dess utgifter bland annat i det fall, att part befinnes hava saknat skälig anledning att upptaga eller fortsätta processen. — I *Finland*, där rättegångsförfarandet ännu vilar på bestämmelserna i 1734 års lag och sålunda i allt väsentligt överensstämmer med det svenska, föreligger sedan år 1901 ett fullständigt reformförslag på processens område, vilket förslag därefter varit föremål för överarbetning av finska lagberedningen. I detta förslag hava i nu förevarande hänseende upptagits åtskilliga bestämmelser »om befrielse från erläggande av avgifter för rättegång», enligt vilka s. k. fattigrätt skulle medgivas i huvudsaklig överensstämmelse med motsvarande stadganden i den tyska civilprocessen.

Vår svenska rätt står visserligen av gammalt icke främmande för tanken, att rättshjälp åt obemedlade är ett samhällsintresse, som bör befordras genom dess organ. 1734 års lag innehåller i 15 kap. 9 § Rättegångsbalken följande ännu gällande stadgande: »Den som fått av rätten lov, att rättegångs saker driva, vare skyldig att utan betalning hjälpa de fattiga till rätta, då domaren det pålägger». Den förutsättning av autoriserade sakförare vid domstolarna, varifrån detta stadgande utgår, blev emellertid som bekant icke förverkligad; och detsamma har därför kommit att stå som en före-

skrift utan egentlig tillämpning. Dock har detsamma utan tvivel så tillvida haft betydelse, som med stöd därav domare funnit sig befogade att i enskilda, särskilt ömmande fall förmå vid rätten praktiserande advokat att kostnadsfritt meddela rättshjälp. I övrigt torde den enda lättnad, som genom lagstiftningen beretts obemedlade rättssökande, innefattas i de uti kungl. förordningen om expeditionslösen den 7 december 1883 och kungl. förordningen angående stämpelavgiften den 18 september 1908 meddelade bestämmelserna om rätt för medellös person att utan lösen och stämpel utfå nödiga expeditioner. Då emellertid kostnaden i detta avseende ingår såsom en jämförelsevis obetydlig del i rättegångsutgifterna, hava nämnda stadganden föga inflytande på nu ifrågavarande spörsmål. Däremot har genom lagen angående förordnande av rättegångsbiträde åt häktad den 14 september 1906 på straffprocessens område i vårt land ett första steg tagits för förverkligande av de grundsatser om beredande av nödigt skydd för den tilltalades berättigade intressen, som i den moderna lagstiftningen gjort sig gällande med alltjämt växande styrka.

Under det tidigare reformarbetet på rättegångslagstiftningens område i vårt land har frågan om beredande av rättshjälp åt enskilda parter endast i ganska ringa mån blivit föremål för beaktande. I lagkommitténs och äldre lagberedningens förslag till rättegångsbalk framhölls såsom en kännbar olägenhet, att en rättssökande ofta komme i svårigheter vid sin rätts bevakande hos domstol, enär han ej ägde kännedom om någon person, till vilken han med tillförsikt kunde vända sig för att få sina angelägenheter utträttade. Av sådan orsak meddelades i förslagen den bestämmelsen, att vid varje rätt skulle minst två skickliga män vara förordnade att såsom fullmäktige tillhandagå de parter, som anlidade dem. — Frågan om införande av en dylik anordning, varigenom i viss mån ett autoriserat sakförarstånd skulle utvecklas, blev sedermera vid åtskilliga tillfällen föremål för Riksdagens behandling. Sålunda beslöto Rikets Ständer vid 1859—1860 års riksdag för sin del antaga ett av enskilda motionärer framlagt förslag till införande i 15 kap. rättegångsbalken av bestämmelser av nyss angivna innehåll. Men detta liksom ett av 1869 års riksdag fattat beslut av enahanda innebörd blev icke av Kungl. Maj:t godkänt. Vid 1872 års riksdag återkom samma fråga, ehuru i något modifierad form, men förföll på grund av kamrarnas skiljaktiga beslut. — I sitt den 6 juni 1884 avläm-

nade betänkande angående rättegångsväsendets ombildning föreslog nya lagberedningen visserligen åtskilliga bestämmelser rörande sakförarverksamhetens ordnande, men dessa lämnade frågan om beredande av fri rättshjälp åt parter i tvistemål fullständigt oberörd.

Såsom ett uppslag, vilket väl icke hittills föranlett någon lagstiftningsåtgärd eller annat statsmakternas ingripande, men dock i detta sammanhang förtjänar att beaktas, torde böra framhållas ett uttalande av den s. k. norrlandskommittén i dess den 27 oktober 1904 avgivna betänkande. I samband med frågan om bolagens inflytande på det kommunala livet m. m. anförde kommittén:

»Kommittén kan icke underlåta att fästa uppmärksamheten på, att allmogen knappast ännu är i stånd att erhålla tillräckligt juridiskt biträde vid deras många rättskonflikter med sågverksindustrien. De dugligaste sakförarne hava i regel mer eller mindre fast anställning i trävaruindustriens tjänst eller engageras åtminstone lättast av sågverksbolagen, vilka hava råd att utfästa de rikligaste honoraren. Den rättshjälp, allmogen kan erhålla, blir därför ej sällan av underordnat värde. Målen bliva från dess sida illa utredda, vilket särskilt är betänkligt i mål, där såsom i de typiska norrlandsmålen så mycket är beroende på rena bevisfrågor. Därtill kommer, att de långa avstånden i regeln betydligt försvåra anlitaandet av verkligt pålitliga ombud.» I anslutning till detta kommitténs uttalande, vilket emellertid icke utmynnade i någon särskild hemställan från dess sida, framställdes av kommitténs ledamot herr Lindhagen i en av honom till betänkandet fogad reservation det yrkandet, »att ett försök till anskaffande av rättshjälp åt lantbefolkningen borde göras genom anställande åtminstone i de två nordligaste länen av någon lämplig person, som mot skälig taxa och eventuellt arvode av staten skulle på anmodan gå den mera obemedlade lantbefolkningen till handa med biträde i rättsangelägenheter».

Ansatser till praktisk lösning av det föreliggande spörsmålet hava emellertid icke helt och hållet uteblivit i vårt land. Utskottet har redan förut erinrat om de i senare tid införda bestämmelserna angående rättegångsbiträde åt häktade personer. I civilmål torde under vissa omständigheter rättshjälp i någon mån beredas enskilda parter genom de åtgärder, som i åtskilliga rättegångar vidtagas till bevakande av det allmännas rätt, såsom exempelvis förordnande av kronoombud i vattenprocesser m. fl. mål. Då i dylika mål enskilda sakägares intressen understundom i väsentlig grad sammanfalla med

kronans, kommer givetvis till någon del den verksamhet, som av kronans sakkunnige representanter utföres i rättegången, också dessa enskilda parter till godo, ehuru denna rättshjälp, såsom icke egentligen avsedd, uppenbarligen måste bliva ganska ofullständig.

Då frågan om fri rättshjälp åt obemedlade icke blivit löst på den allmänna lagstiftningens väg, men behovet av dylik rättshjälp särskilt i de större städerna visat sig synnerligen trängande, har denna fråga på vissa håll upptagits såsom en kommunal angelägenhet. I några städer hava stadsfullmäktige sålunda anslagit medel till anställande av s. k. fattigsakförare. I Stockholm uppfördes dylikt anslag första gången i 1884 års stat och enligt den därstädes gällande instruktionen åligger det fattigsakförare att med juridiskt biträde utom rätta samt vid domstol i Stockholm tillhandagå medellösa medlemmar av kommunen. Institutionen har emellertid en ganska begränsad verksamhet och torde för att rätt kunna fylla sin uppgift vara i behov av ytterligare utveckling. — En i viss mån härmed likartad verksamhet i samma syfte utövas i Stockholm av två enskilda sammanslutningar, Centralförbundet för socialt arbete och Svenska fattigvårdsförbundets barnavårdsbyrå.

På sätt den föregående framställningen utvisar, har på skilda områden ett starkt behov gjort sig gällande att fylla den brist, som icke minst vid jämförelse med främmande länders lagstiftning måste anses vidlåda den svenska rätten i nu förevarande avseende. Spörsmålets betydelse både för talrika enskilda medborgare och för staten själv torde ock med växande styrka kräva dess lösning. Visserligen lär det kunna antagas, att i sammanhang med det nu pågående arbetet för rättegångsväsendets ombildning efter modernare grunder jämväl denna fråga kommer att upptagas till behandling. Först i samband med sakförarverksamhetens rättsliga ordnande torde den samma ock kunna slutgiltigt lösas. Utskottet har likväl icke ansett den fråga, som genom nu förevarande motion förelagts Riksdagen, böra undanskjutas i avbidan å den ovissa tidpunkt, då det nyssnämnda stora och vittomfattande lagarbetet kan vara bragt till avslutning. Med hänsyn till frågans förut här ovan utvecklade principiella vikt och det starkt framträdande praktiska behovet av åtgärder i detta avseende har utskottet ansett det angeläget, att ärendet nu av Riksdagen underställes Kungl. Maj:ts beprövande.

Utskottet har härvid ingalunda förbisett, att frågans ordnande

även med den begränsning, som i motionen angivits, för närvarande måste möta betydande svårigheter, särskilt med hänsyn till det sätt, varpå i vårt land sakkörarverksamheten är ordnad. Med hänsyn till det avsevärda antal rättsbildade personer med olika kvalifikationer, som numera i vårt land finnes att tillgå, torde det dock kunna antagas, att redan under för handen varande förhållanden genom åtgärder från det allmännas sida utväg skall kunna beredas för ett närmande till det angivna målet.

Då i saknad av den fasta grundval, ett modernt rättegångsväsen erbjuder, en lösning av den räckvidd, som fullt motsvaras av ändamålet, icke nu står att vinna, måste den föreliggande uppgiften tydligen begränsas med hänsyn till närvarande förutsättningar för åvägabringande av den här avsedda rättshjälpen. I enlighet med utskottets förut uttalade uppfattning synes i sådant avseende betydelse främst böra tillmätas rättstvister, i vilka utredningen och utförandet av parternas talan i särskild grad betingas av juridisk eller teknisk sakkunskap och där parternas ekonomiska eller sociala ställning för dem utesluter eller i avsevärd mån försvårar utsikten att kunna bereda sig lämpligt biträde i rättegången. Såsom exempel ur båda eller endera av dessa synpunkter torde kunna anföras processer av det slag, som närmast föranlett motionärernas framställning, vissa jordatvister, rättegångar emellan trävarubolag och skogsägare angående avverkningsrätt och liknande ämnen, mål angående utfående av barnuppfostringsbidrag, m. m. Till äventyrs kunde Kungl. Maj:t tilläggas befogenhet att i dylika mål förordna rättegångsbiträde åt de parter, som därav äro i behov, eller eljest föranstalta om fri rättshjälp i lämplig form. Det saknas icke exempel, att sådant på senaste tiden i visst fall ägt rum, om än i annan form, än här närmast avses. Så har genom skrivelse till domänstyrelsen den 20 december 1912 angående åtgärder för underlättande av uppgörelser om återgång av avverkningskontrakt, huvudsakligen inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker, Kungl. Maj:t låtit för vederbörande skogsstatstjänstemän i Norrland och Dalarne framhålla önskvärdheten av att av dem lämnades biträde åt vederbörande hemmansägare med utredning i fråga om återköp av å respektive hemman vilande avverkningsrätt till skog. En annan möjlighet till lösning av frågan torde kunna tänkas på det sätt, att för vissa förvaltningsområden, t. ex. län, av Kungl. Maj:t eller enligt dess uppdrag av de lokala myndigheterna förordnades lämpliga rättskunniga personer med upp-

gift att i de fall, där sådant funnes erforderligt, tillhandagå enskilda parter med rättshjälp antingen mot ett mindre arvode av parten och fyllnadsersättning av allmänna medel eller ock mot gottgörelse, som helt och hållet bestredes av statsverket. — I övrigt lärer det icke kunna ankomma på utskottet att nu närmare angiva vare sig den omfattning, i vilken rättshjälp, som här avses, bör lämpligen beredas, eller de anordningar, som därför böra vidtagas; utan måste det uppenbarligen överlämnas till Kungl. Maj:t att göra dessa frågor till föremål för ett noggrant övervägande, därvid såväl de uppslag, som redan givits, som ock andra möjliga utvägar böra komma under bedömande.

Med stöd av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att Riksdagen måtte, i anledning av förevarande motion, i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t taga under övervägande, huruvida och i vilken omfattning åtgärder må kunna redan under nu gällande rättegångsordning vidtagas för beredande genom det allmännas försorg av rättshjälp åt parter, som på grund av svag ekonomisk ställning eller oförmåga att tillvarataga sina intressen därav kunna vara i behov, samt för Riksdagen framlägga det förslag, som av detta övervägande kan föranledas.

Stockholm den 11 april 1913.

På lagutskottets vägnar:

JOHAN WIDÉN.

Reservationer:

dels av herr *Widén*;

dels av herrar *af Ekenstam*, *Gezelius*, greve *Lagerbjelke*, greve *Spens* och *Holmdahl*, som ansett,

att ifrågavarande motion ej bör till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Till stöd härför har herr *af Ekenstam* anført:

»Den fråga, som av motionärerna framkastats, kan ingalunda anses hava den omfattning, som i utskottets hemställan upptagits. Ej heller har i utskottet behandlats frågan om rättshjälp i större omfattning genom det allmännas försorg åt mindre bemedlade. Efter min uppfattning kommer således utskottets hemställan att vida övergå ej blott motionens ram utan även det ämne, som utgjort föremål för utskottets egentliga behandling vid frågans företagande. Under sådana förhållanden yrkar jag avslag å utskottets hemställan.»

dels ock av herr *Lindhagen*, vilken med huvudsakligt instämmande av herr *Jansson* i Edsbäcken ansett, att i slutet av utskottets motivering bort inflyta även följande uttalande:

»Det synes slutligen böra erinras, att den väckta motionen närmast är föranledd av ett nu förefintligt behov för småbönderna ikring sjön Skagern att erhålla rättsligt bistånd genom det allmännas försorg i de brydsamma omständigheter, vari de anse sig kommit uti den vidlyftiga saken om nämnda sjös uppdämning. Genom utskottets förslag hinner givetvis ingen sådan hjälp lämnas dem. Utskottet anser sig därför böra framhålla, att utskottets hemställan, därest den i sak gillas, lämpligen bör föranleda till ett övervägande av Kungl. Maj:t även därom, huruvida sådant biträde omedelbart kan ställas till ifrågavarande jordbrukares förfogande samt för ändamålet erforderliga penningar genom skyndsamt proposition till riksdagen eller annorledes på skäliga villkor anslås för detsamma.»